

MİLLÎ MÜCADELE BAŞLANGICINDA, MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MİLLÎ HAREKETİ, İTTİHAT VE TERAKKİ FAALİYETLERİNDEN UZAK TUTMA TEŞEBBÜSLERİ

Dr. Emine KISIKLI

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1890 yıllarında, İstanbul Askerî Tıbbiye'de, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükûti, Dr. İbrahim Temo tarafından meşrûtiyeti iade gayesiyle kurulmuştur. Kısa zamanda tıbbiye, harbiye, mülkiye mekteplerinde ve bu mektepler dışındaki bâzı çevrelerde yayılmış ve genişlemiştir. Cemiyet özellikle, 1897 Osmanlı-Yunan harbinden sonra genç subayların toplandığı Rumeli'deki 3. ncü Orduda etkili olmuştur. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti, merkezî otoritenin büsbütün zayıflamış olduğu o günlerde, Saray ve Bâb-ı Âli'nin duruma hâkim o'lamadığı Makedonya'da, memleketin diğer bölgelerine oranla daha rahat genişleme imkânı bulmuştur. XIX. yüzyıl sonları ile XX. nci yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasî, askerî vb. durumu gözönüne alınacak olursa, özellikle Saray ve İstanbul Hükümeti'nden ümidini kesmiş olan aydınlar için İttihat ve Terakki'nin ne kadar büyük bir önem taşıdığı görülecektir. Kısacası İttihat ve Terakki o günlerde Türk milliyetçiliğini temsil etmektedir. Fakat, İttihat ve Terakki Cemiyeti, memleketi I. nci Dünya Harbine sürükllediği için harp sonrasında gözden düşmüş ve Umûmi Kongre kararıyla kendi kendisini feshederek, bir süre de değişik adlarla faaliyet göstermiştir. Harp sonrasında İttihatçılar, uğranılan bütün felâketlerin baş müsebbibi olarak görülmüşlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hukûken kendi kendisini feshetmesi, fırkanın tamamen siyaset sahnesinden çekilmesi anlamına gelmemelidir. Zira, İttihat ve Terakki Cemiyeti o dönemde, imparatorluk sınırlarındaki en küçük yerleşim merkezlerine kadar nüfuz etmiş ve seçkin kişilerle donatılmış bir siyasî teşekküldür. Hukûken feshedilmiş de olsa, bu siyasî teşekkülün hâlâ dimdik ayakta duran güçlü bir örgütü mevcuttur. Durum böyle olunca, İttihat ve Terakkiciler değişik adlarla çalışmalarını sürdürmüşler, hattâ fırkanın Anadolu şu-

belerinin çoğu derhal Müdafaa-i Hukuk ve benzer teşekküller haline dönüşerek¹, istiklâl mücadelesine katılmışlardır.

Mütârekeden hemen sonra İstanbul'da, düşmana karşı silâhlı mücadele hareketini teşkilâtlandırmak amacıyla kurulan ilk teşekkül, Karakol Cemiyeti olup, cemiyet başlangıçta İstanbul'daki İttihatçılar arasında dayanışmayı sağlama gayesini gütmüştür². İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen simalarından Talât Paşa'nın direktifleriyle, Kara Vasıf ve Galatalı Şevket Beyler tarafından kurulan cemiyetin³, görüldüğü gibi çekirdeğini İttihatçılar meydana getirmiştir. Cemiyetin programı, "Halkın mutluluğunu korumak, bağımsızlığını ve millî hakların kazanılmasını ve anavatanın bütünlüğünün savunulmasını" sağlamaktır⁴. Cemiyetin iki amacı olduğu görülmek-

1 Müdafaa-i Hukuk vb. adlarla kurulan bütün millî teşekküllerin bünyesinde İttihatçı unsurunu görebilmek mümkündür. Meselâ, Vilâyat-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nin kurucularından Raif Efendi, Mazhar Müfit Bey'e anlattığı hatıralarında, İttihatçı olduğunu belirtmektedir. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, (T.T.K., C. I), 1966, s. 20; Yakup Kadri ise, "Beni hayrete ve belki de hayal kırıklığına düşüren nokta, yüzde yüz vatanî bir teşekkül telâkki ettiğim Redd-i İlhak Cemiyeti içindeki iyi niyet sahipleri arasında, ya bâzı art düşünceli kimselerin, ya da tekrar memleket mukadderatına hâkim olmak fırsatını gözetleyen İttihatçıların bulunmasıydı" demektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, Ankara, (Bilgi Yayınları 1968, 1. Basım, s. 22; Nail Morali da, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin çalışmalarında, İttihat ve Terakki Teşkilâtı'nın büyük hizmetler verdiğini kaydetmektedir. Nail Morali, Mütârekede İzmir Olayları, Ankara, (T.T.K.), 1973, s. 45.

2 Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, (Yaz. Samih Nafiz Tansu), İstanbul, (Pınar Yayınları), 1964, s. 217. Hüsnü Himmetoğlu da, Karakol Cemiyeti'nin amaçlarını şöyle sıralamaktadır: 1- İtilâf Devletleriyle mücadeleye devam etmek ve imparatorluğun uğradığı zarar ve kayıpları imkân nisbetinde önlemek ve kurtarmak. 2- Halkın kötü tanıdığı İttihat ve Terakki Cemiyetini, Karakol isimli bu teşkilâla maskeleyerek ve cemiyeti bu isimle devam ettirmek, 3- İstanbul'un bütün imkânlarından her türlü yardımlarından faylanmak... Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, İstanbul, (Ülkü Matbaası), 1975, s. 81-82.

3 Himmetoğlu, a.g.c., s. 81'de, cemiyetin Enver ve Talât Paşaların direktifleriyle, Kara Vasıf Bey ve İaşe Nâzırı Kara Kemal Bey tarafından kurulduğu kaydedilmektedir. Muharrem Giray, "İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilât, Karakol Cemiyeti", *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Sayı, 11, s. 345; Erik Jan Zürcher de, bu grubun kurulması yolundaki insiyatif, Talât Paşa tarafından, Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki villasında, 1918 Ekim'inin son haftasında ele alınmıştır demektedir ve grubun kurucuları arasında KaraKemal, Albay Kara Vasıf, Albay Baha Sait, Halil (Kut) (Enver Paşa'nın amcası, bâzı kaynaklara göre de, Dr. Adnan'ın (Adıvar) adlarının sayılabileceğini belirtmektedir. Erik Jan Zürcher, *The Unionist Factor, (The Role Of The Committee Of Union and Progress in The Turkish National Movement)*, E.J. Brill, Leiden, 1984, s. 81.

4 Zürcher, a.g.c., s. 82.

tedir. Biribiri ile bağlantılı olan bu amaçlardan ilki özellikle İttihatçı liderlerin ülkeyi terketmelerinden sonra, İttihatçıların İtilâf kuvvetlerinin ve azınlıkların herhangi bir misilleme hareketine karşı korunmasıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de, en emin yol, özellikle İstanbul'un boşaltılması, burada güvenliği tehlikede olan unsurların Anadolu'ya geçirilmesidir. Bu amaç aynı zamanda, Karakol Cemiyeti'nin ikinci önemli hedefinin gerçekleştirilmesine de yardımcı olacaktır. Yani, memleketin işgal görmemiş kısımlarında millî mukavemet hareketinin oluşturulması ve gerekli kadronun tesisi için en yetenekli kişilerin Anadolu'ya gönderilmesi, Millî Mücadele hareketinin güçlendirilmesi⁵. Karakol Cemiyeti bu amacına ulaşmak için, Millî Mücadele kadrosunun büyük çoğunluğunu İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırmış, bu hareket İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgalinden sonra daha da belirgin bir hale gelmiş ve bu tarihte kapatılan Meclis-i Mebûsan'ın pek çok üyesi, bu cemiyet tarafından Ankara'ya kaçırılmıştır. Cemiyet, İstanbul ile Anadolu arasındaki irtibatın temini için de, Kocaeli mıntıkasında bir menzil teşkilâtı vücuda getirmiştir. Bu menzil kumandanlığına da, Karakol Teşkilâtı Heyet-i Merkeziyesi'nce Yenibahçeli Şükrü Bey tayin edilmiştir⁶.

Anadolu'da millî mukavemet hareketinin oluşturulmasının yanı sıra, İstanbul'dan Anadolu'ya silâh kaçırılması işi de, Karakol Cemiyeti'nin bir diğer önemli faaliyetidir. Karakol Cemiyeti, gerek millî mukavemet teşkilâtını geliştirmek amacıyla Anadolu'ya eleman kaçırma, gerek silâh temin ederek gizli yollardan Anadolu içlerine sokma faaliyetlerini gerçekleştirirken, Anadolu ile kurulması gereken irtibatın önemi nedeniyle iki kanat halinde organize edilmiştir. Bu kanatlardan biri İstanbul'daki teşkilât olup, bu teşkilât mahallelere bölünmüştür. Bunların ilki olan ve kaymakam Hüsamettin (Ertürk) Bey'in önderlik ettiği Topkapı Teşkilâtı⁷, en faal gruplardan birisidir. Diğer de, yukarıda sözü edilen Yenibahçeli Şükrü Bey'in kumandası altındaki menzil hattıdır.

Karakol Cemiyeti, Anadolu'ya silâh ve insan sevkiyatının yanı sıra, Millî Mücadele hareketinin İstanbul kolu olarak da faaliyette

5 Aynı.

6 Ertürk, a.g.e., s. 218.

7 Topkapı Teşkilâtı'nın yanı sıra, İstanbul'da Şhremini, Eyüp, Kasımpaşa, Bayezit, Aksaray, Bakırköy, Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Anadolu Hisarı, Beykoz, Kavak, Sarıyer, Büyükdere, Beşiktaş ve Galata semt teşkilâtları da oldukça önemlidir.

bulunmuştur. Karakol örgütü, Müdaafa-i Hukuk Teşkilâtı'nın İstanbul kolunu teşkil etmektedir⁸.

Bu büyük teşkilât, şüphesiz bir takım güçlere dayanarak bütün bu faaliyetlerin üstesinden gelebilmektedir. Bu gruplardan biri esnaf, diğeri de Teşkilât-ı Mahsûsa'dır. Esnaf, I. Dünya Harbi sırasında İttihatçı hükümetin, imalatçı ve tüccarların teşkilâtlandırılması ile sağlam ve etkili bir Türk orta sınıfı oluşturmak ve böylece Türk ekonomisinin azınlıklara olan bağımlılığını azaltmak amacı ile kurduğu gruptur. Esnaf grubunun bir diğer kuruluş amacı da, başkentteki iâşe durumunu dengelemektir ki, bu konuda başarılı olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildir⁹. Harp sırasında İâşe Nâzırı olan Kara Kemal Bey, Esnaf grubunu 1915 yılında organize etmiş, bu sayede fevkalâde bir irtibat ağı meydana getirmiştir. Karakol Cemiyeti'nin de önde gelen simalarından birisi olan Kara Kemal Bey, bu amaçla İstanbul'daki kayıkçı, fırıncı, hammal vb. gibi esnaf gücünü örgütlemiş, özellikle çoğu Karadenizli olan Kayıkçı örgütü, Millî Mücadele'de silâh ve malzeme kaçırmada önemli bir rol oynamıştır. Teşkilât-ı Mahsûsa ise, I. Dünya Harbi boyunca faaliyet göstermiştir. Bu grubun faaliyetleri az çok gizli görevleri ihtiva etmektedir. Karakol Cemiyeti, Teşkilât-ı Mahsûsa'da çalışmış ünlü çeteleri harekete geçirerek, Üsküdar-İzmit bölgesini Rum çetelerinden temizlemiş ve İstanbul-Ankara ulaşımını işler durumda tutmuştur.

İşte, Millî Mücadele başlangıcı olarak nitelendirdiğimiz, Mondros Mütârekesi'nin imzalanması ile başlayan dönemde İttihatçılar, böylesine büyük ve güçlü bir organizasyonla yer, yer mücadeleye başlamışlardır. İttihatçıların böyle bir harekete girişmelerindeki en önemli sebeplerden biri, onların, memleketi harp sonrasında karşı karşıya bıraktıkları felâketin vicdâni mes'ûliyetini taşıyor olmalarıdır. Diğer taraftan İttihatçıların artık, İstanbul'da barınabilmelerine imkân kalmamıştır. Çünkü İngilizler, mütârekeden hemen sonra harp suçlusu saydıkları ve tehcir olayında mes'ûl tuttıkları İttihatçıların peşine düşmüşlerdir. İngilizlere İttihatçı avında büyük destek sağlayacak olan Hürriyet ve İtilâfçılar da, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurdu terketmelerinden sonra yavaş, yavaş iktidarı ele geçirmeye başlamışlardır. İngiliz mandası taraftarı bir politika izleyen Hürriyet ve İtilâfçılar, İngilizlerin gözüne girebilmek için, İttihatçıların cezalandırılmaları meselesine daha fazla önem vereceklerdir. Nitekim Damat

⁸ Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, İstanbul, (Tekin Yayınları, C. III), 1981, s. 1180.

Ferit Paşa, daha mütâreke öncesinde bu arzu ile yanıp tutuşmuş, 23 Kasım 1918'de, "Daily Mail" gazetesi muhabirine, "Türkiye'de bazı siyasal komiteler tarafından Ermenilere yapılan muameleyi büyük üzüntüyle öğrendim. Bu gibi kötülükler ile aynı vatanın evlatları arasında başgösteren karşılıklı kırımlar kalbimi kırdı... Bu olaylara yol açanların son derece şiddetle cezaya çarptırılması için derhal soruşturma açılmasını buyurdum"¹⁰ demiştir.

Vahideddin de, 8 Ocak 1919'da tehcir suçlularını yargılamak üzere özel mahkemeler kurdurmuş ve İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'un 10 Ocak 1919 tarihli raporuna göre de, "İngilizlerin istediği her kişiyi cezalandırmaya hazır olduğunu" bildirmiştir. Fakat Sultan'ın bütün suçlu İttihatçıları cezalandırma hareketine girişirken, tahtından atılma, hattâ öldürülme korkusu taşıdığı da görülmektedir, Çünkü O, bu amaçla İtilâf Devletleri'nden şahsî güvenliğinin garanti altına alınması talebinde bulunmuştur¹¹. Bir süre sonra da Tevfik Paşa Hükümeti İttihatçıların tutuklanması işini başlatmıştır. Bu gelişmeler İtilâf Devletleri'nin büyük bir korkuya kapılmalarına¹², İstanbul'da can güvenliği kalmayan pek çok İttihatçının da Anadolu içlerine kaçmalarına sebebiyet vermiştir. Karakol Cemiyeti'nin meydana getirdiği güçlü teşkilât da, İttihatçılara bu konuda yardımcı olmuştur.

Memleketi uğradığı felâketten kurtarabilmek arzusuyla birşeyler yapabilmek için çırpman, İstanbul'da güvenliği tehlikede olduğu ve Malta'ya sürgün edilme şansızlığına da sahip bulunduğu için gizli yollardan Anadolu'ya kaçarak mücadeleye atılan İttihatçıların faaliyetlerinin, bu teşkilâtın bir mensubu olan Mustafa Kemal Paşa da¹³

9 Zürcher, a.g.e., s. 83.

10 Avcioğlu, a.g.e., C. III, s. 1172-1173.

11 Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, (T.T.K.), 1971, s. 174.

12 Ermeni tehcir ve katliamından dolayı ilk idam suçu, Yozgat'daki Ermeni sürgünü olayları yüzünden Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'e verilmiştir. Aynı durumda olan eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit Bey intihar etmiştir. Bu olayın üzüntüsü yaşanırken, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam cezasının infaz edilmesi, özellikle İstanbul'da büyük bir galeyanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle İttihatçıların kendilerine karşı bir millî direnme hareketi oluşturmasından korkan İtilâf Devletleri, hızla suçlu gördükleri İttihatçıları Malta'ya sürmeye başlamışlardır.

13 Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyetine girişi, kendisinden üç sınıf evvel kurmay subay olarak Manastır Kolordusu'nda vazifeli olan ve daha sonraları Bursa Valisi olarak da görülen İsmail Hakkı Bey aracılığıyla. Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul, (Tercüman Tarih Yayınları), 1980, s. 20-21. Ali Fuad Cebesoy, Selânik'te,

şüphesiz farkındadır. Çünkü O, Anadolu'ya çıktığı günlerde muhtelif bölgelerde teşekkül etmiş olan Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak vb. cemiyetlerin varlığını kabul ettiğine göre¹⁴, bu cemiyetlerin kuruluşlarında etkin rol oynayan İttihatçıların da Millî Mücadele başlangıcındaki faaliyetlerini kabul etmek durumundadır. Öte taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu günler zarfında İttihatçılar ile yakın ilişkiler de bulunduğu da bilinmektedir. Hattâ, O, İstanbul'a geldiği ve kendisini Harbiye Nâzırlığı görevine tayin ettirmeye çalışarak, memleket meselelerine politik bir çözüm aradığı günlerde de, İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle yoğun temaslar yapmış, koyu bir İttihatçı olan Fethi (Okyar) Bey ile birlikte ortak bir gazete çıkartma teşebbüsünde bulunmuştur¹⁵. Harbiye Nâzırlığı görevini elde edemeyen Mustafa Kemal Paşa'nın daha sonra büyük bir hayal kırıklığı içerisine düşerek, Sadrâzam Tefik Paşa'yı sadâretten indirme gibi bir düşünceye kapıldığı ve bu işi gerçekleştirmesi için de koyu İttihatçılardan Kara Kemal Bey'le gizli olarak görüştüğü Rauf (Or-

Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi ile birlikte bu cemiyete girişi hakkında aralarında geçen konuşmalara ilişkin şu bilgileri vermektedir: "... İttihat ve Terakki Cemiyetine nasıl girdiğimi, Genel Merkez toplantılarını olduğu gibi anlattım. İhtilâl öncesi ve sonrası hazırlıksız bulunduğumuzdan uzun uzadıya bahsettim. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin tekrar dirilmesine taraftar olup olmadı ve bu uğurda gayret sarfedip, etmediğini sordum. Benim de kısmen bildiğim şeyi tekrarladı: Vatan ve Hürriyet Cemiyeti hiçbir ilerleme kaydetmediği gibi, onun Selânik'te şubesini kuran arkadaşlar da, İttihat ve Terakki içinde eriyip gitmişlerdi.

Tarihte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yeri var. Memleket dışında bir hayli neşriyat yaparak kendisini tanıtmıştır. Bu ad altında toplanır, çalışırsak, daha iyi netice alırız. İki ayrı cemiyet maksat ve gayeleri bir de olsa ayrılık manzarası ifade eder, diyerek Vatan ve Hürriyet'in Selânik şubesini kuran arkadaşları ikna etmiş, 27 Eylül 1907'de iki cemiyeti birleştirmişti.

Mustafa Kemal, bu emri vâkii kabul zorunda kaldım ve ben de İttihad'ın bir üyesi oldum, dedi "Ali Fuad Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul, (Baha Matbaası), 1967, s. 113.

14 Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya çıktığı günlerde memleketin çeşitli bölgelerinde teşekkül etmiş olan millî cemiyetlerin varlığını kabul ettiğine dair sözleri için bak. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, (T.İ.T.E. Yayını No: 1, A.Ü.D.T.C.F. Basımevi), C. I, (1906-1938), 3. Basım, 1981, s. 9.

15 Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geldiği günlerde, Tefik Paşa kabinesini iktidardan düşürmek, yerine kendisinin de Harbiye Nâzırı olarak yer alacağı bir Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurduğunu arzusunun gerçekleştirmek amacıyla takip ettiği metotlardan birisi de, İstanbul'da bir gazete çıkartmak ve mebusları basın yoluyla iknaya çalışmaktır. Paşa'nın Fethi Bey ile ortaklaşa çıkarttığı bu gazete "Minber" adını taşımaktadır. Ayrıntı için bak. Okyar, a.g.e., s. 267 vd.

bay) Bey tarafından anlatılmaktadır¹⁶. Burada konumuz açısından önemli olan nokta, hareketin amacına ulaştırılıp, ulaştırılmaması değil, Mustafa Kemal Paşa'nın, macera olarak nitelendirebileceğimiz böyle bir faaliyette, İttihatçılar gibi maceracı insanlardan istifade etmek lüzûmunu duymuş olmasıdır. Eğer Rauf Bey'in söylediklerinde gerçek payı var ise, o taktirde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da esnafın teşkilâtlandırılmasında büyük rolü görülen ve sonraları da Karakol Cemiyeti'nin önde gelen simaları arasında yer alan böyle bir şahsa, sadrazamın kaçırılması işinin temini gibi, son derece gizlilik arzeden bir konuyu açmakla İttihatçılarla arasında gizli saklı hiçbir mevzunun olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Mustafa Kemal Paşa herşeyden önce, böyle bir teşebbüste bulunmakla, İttihatçıların gizli güçlerinin idrâki içerisinde olduğunu göstermiştir. İttihat ve Terakki'nin bir üyesi olan, fakat hiçbir zaman cemiyette aradığını bulamayan¹⁷ Mustafa Kemal Paşa, bütün bunlara rağmen, kuvvetle muhtemel Anadolu'ya geçerek, Millî Mücadeleye atılmak ve müstakil yeni bir Türk Devleti kurmak gibi bir düşünce ile yola çıkarken, bu büyük güçlü teşkilâttan ayrı hareket edemeyeceğinin ve onlarla

16 Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususta herhangi bir bilgi vermemesine karşılık, Rauf Bey, İsmail Canbolat ile birlikte, Mustafa Kemal Paşa ve Kara Kemal Bey arasında geçen konuşmaları istemeyerek duyduklarını, Paşa'nın da bu durum üzerine kendilerine izahat vermek mecburiyetinde kaldığını belirtmektedir. Rauf Bey'e göre, Mustafa Kemal Paşa bu hareketinden dolayı kendisi tarafından ikaz edilmiş, bu teşebbüs de orada konuşulmaktan öteye gitmemiştir. "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz Dergisi*, C. II, s. 402.

17 Mustafa Kemal Paşa bu son derece büyük ve şumullü teşkilâtin bir üyesi olmasına rağmen, teşkilâta aradığını bulamamıştır. İttihatçıların Meşrûtiyetin ilânını gerçekleştirse-ler dahi, ne tatbik edecek bir plânları, ne de bu plânı yürütecek bir liderleri olmadığı görülmektedir. Nitekim O bu hususta, "Meşrûtiyetin ilânı yeter çare olamaz. Cemiyetin bir siyasi parti haline gelerek, hükûmeti meşrûtiyetin ilânından sonra ele alması lâzımdır. Parti önceden bu vazifesini hazırlamış ve ne yapacağını programlaştırmış olmalıdır. Aksi taktirde II. Meşrûtiyet de birincisinin akıbetine uğrar" demektedir. Cebesoy, a.g.e., s. 114. Mustafa Kemal'i İttihat ve Terakki'den ayıran ikinci nokta da, İttihatçıların ileriye dönük bir yatırımlarının olmayışıdır. Paşa açıkça ve her yerde, "Meşrûtiyet köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi üzerine değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerine oturtulmak, düşmanlarının yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, ihtilâl idaresi kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır" demektedir. Cebesoy, a.g.e., s. 114. Bu sözleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yıkılmak üzere bulunan Osmanlı İmparatorluğu içinden bağımsız ve iktisadî bakımdan kendi kendine yeterli bir Türk Devleti çıkartmak gayesinde olduğu sezilmektedir. Öte yandan Paşa, ordunun siyasetten çekilmesi, İttihat ve Terakki'nin hükûmet mes'uliyetini üzerine alması gerektiği görüşündedir. Bütün bu unsurların halledilmemesi, Paşa'nın teşkilâta aradığını bulamamasına yol açmış, buna mukabil İttihatçılar da, Paşa'ya teşkilâta bir rolü yokmuş gibi bir tavır almışlardır.

bir bütün olarak çalışması gerektiğinin bilincindedir. Çünkü bilindiği gibi, bu teşkilât mensuplarının bilgisi dışında Anadolu'ya tek bir insanın ve silâhın sokulabilmesi mümkün değildir. Durum böyle olunca Mustafa Kemal Paşa ister istemez İttihatçıların bu büyük gizli güçlerinden faydalanmak mecburiyetindedir. Zürcher bâzı kaynaklara dayanarak, İttihatçı yeraltı grubunun, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkartılmasında karara götürücü rol oynamış olabileceğine dair bâzı kanıtlar olduğunu öne sürmektedir. Zürcher, Karakol Grubu'nun bir üyesi olan Şeref (Çavuşoğlu) Bey'e dayanarak, Karakol Grubu'nun Anadolu'da mukavemeti organize ettiğini ve harekete baş olabilecek saygı duyulan bir askerî kişiye ihtiyaç duyulduğunu, bu amaçla göreve önce Ahmet İzzet Paşa'nın dâvet edildiğini, O'nun kendisine silâh ve para temini garantisi verilmediği takdirde, görevi kabul etmeyeceğini açıklaması üzerine de, bu göreve Mustafa Kemal Paşa'nın seçildiğini kaydetmektedir. Bu durumda İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişini sağlayan 9. ncu Ordu Müfettişliği görevinin temininde son derece önemli rol oynamışlardır. Hattâ, yine Zürcher'in Şeref Bey'den naklettiğine göre, özellikle Dr. Esat (Işık) Paşa bu işte büyük rol oynamış ve bütün bu çalışmalar, Abdullah Paşa'nın Harbiye Nazırı olduğu dönemde cereyan etmiştir¹⁸. Zürcher'in de belirttiği üzere, Esat Paşa'nın güçlü bir İttihatçı ve Karakol Grubu'nun değerli bir üyesi olduğuna kesin nazarıyla baksak bile, kaynaklarda O'nun Mustafa Kemal Paşa'nın tayininde etkili olduğuna dair hiçbir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca Abdullah Paşa'nın Harbiye Nâzırlığı görevi Aralık ayına tesadüf ettiği için, Mustafa Kemal'in o günlerde politik bir çözüm aramakla meşgul olduğu da kuvvetle bilinmektedir. Bu sebeple kanaatimizce, İttihatçıların, böyle bir göreve tayini hususunda, Mustafa Kemal Paşa'yı etkilemiş olabilecekleri biraz zayıf bir ihtimaldir. Nitekim Zürcher de, bu ihtimalin zayıflığını öne sürmektedir¹⁹.

Hüsamet'in Ertürk de, "Gaz'nin Anadolu'ya geçişindeki maksatlardan en mühimi, İttihatçıları temizlemek, onları memleketi yeni bir maceraya sürüklemekten meneylemektir"²⁰. Bu konuda Hüsamet'in Ertürk'e katılabilmek pek mümkün değildir. Çünkü, subay kadronun temelini İttihatçıların teşkil ettiği ve Mustafa Kemal'in de Millî Mücadele hareketini ön plânda askerî unsurlara da-

18 Zürcher, a.g.e., s. 112.

19 Zürcher, a.g.e., s. 113.

20 Ertürk, a.g.e., s. 204.

yandırma azminde olduğu bilindiğine göre, Hüsamettin Ertürk'ün öne sürdüğü iddianın doğru olması halinde, Mustafa Kemal'in bindiği dalı kesmesi gerekecektir. Ertürk, daha da ileri giderek, "Her tarafta İttihat ve Terakkici zabitan yeni bir teşkilât kurmak arzusunda idi. Zaten bu korku Vahideddin'i ve O'nun sadrâzamı olan Damat Ferit Paşa'yı, Mustafa Kemal'i 3. ncü Ordu Müfettişi sıfatıyla Erzurum'a göndermeye sevketmişti" demektedir²¹. Bu iddia da kanaatimizce hatalıdır. Vahidettin, her ne kadar İttihatçılara karşı ise de, zeki ve kurnaz tabiatlı bir yaratılışa sahip olması sebebiyle de, İttihatçıların gücünün şüphesiz farkındadır. O'nun böyle bir teşkilâtı, Mustafa Kemal Paşa ile aldedebilmesi zaten mümkün değildir. Kaldı ki, O, İngilizlerin baskısıyla Ermeni tehcir ve katliamından mes'ul olan İttihatçıların yakalanması ve cezalandırılması işine girerken bile, İtilâf Devletleri'nden İttihatçılara karşı can güvenliğinin teminat altına alınması talebinde bulunmuştur. Dolayısıyla İttihatçılardan çekindiği açıkça görülen Vahidettin'in, böyle güçlü bir teşkilâtı, ne çökertebilecek gücü, ne de böyle bir teşkilâtın ortadan kaldırılabileceğine olan inancı vardır. Zaten Hürriyet ve İtilâfçılar, uzun süre siyaset sahnesinden uzak kaldıkları, hattâ Bâb-ı Âli baskımından sonra çoğu memleketi terk ettikleri için, fırka son derece düzensiz ve teşkilâtsiz bir yapıya sahiptir. Bu durumda Vahidettin'in, ordunun da temelini teşkil eden İttihat ve Terakki Fırkasına karşı bir harekete girişebilmesi ister istemez imkânsızdır. Dolayısıyla Vahidettin'in Mustafa Kemal'i, İttihat ve Terakki Cemiyetini ortadan kaldırma gibi bir görevle Anadolu'ya yollaması son derece zayıf bir ihtimaldir, hattâ imkânsızdır. Geriye bir tek ihtimal kalmaktadır ki, o da Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında tasarladığı böylesine önemli bir görevin gerçekleştirilmesinde bu güçlü teşkilâta dayanmış olduğudur. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya çıktığı günlerde İstanbul'daki yakın arkadaşları ile muhaberatını Karakol Cemiyeti vasıtasıyla yaptığı bilinmektedir²². Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da kendileriyle ilişkide bulunduğu pek çok arkadaşı, yine bu teşkilât vasıtasıyla Anadolu'ya geçirilmiş olup, Millî Mücadele için gerekli olan silâh

21 Ertürk, a.g.e., s. 211.

22 Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçemeyen İstanbul'daki arkadaşları ile muhaberatını kurye aracılığıyla sürdürmüştür. İstanbul'dan Kara Vâsıf Bey'den kurye ile gönderilen mektuplar, evvelâ Ali Fuad Paşa'ya gelmiş, bilâhere onun tarafından Erzurum'a şifre ile bildirilmiştir. Garp'daki kumandanlara yapılacak tebligatlar da, yine Ali Fuad Paşa kanalıyla yürütülmüştür. Ali Fuad Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 116.

ve malzeme de Anadolu'ya yine İttihatçılar tarafından sokulmuştur. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın, İttihatçıların Millî Mücadele başlangıcındaki faaliyetlerinden haberdar olmaması imkânsızdır. Öte yandan Millî Mücadele hareketinin idarî mekanizmasını da İttihatçı kadro teşkil etmektedir. Bu kadronun da İttihatçı yeraltı grupları ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Meselâ, ünlü bir komitacı olan Fuad (Balkan) Bey, 1919 yılı Nisan veya Mayıs'ında, Kara Vasıf Bey'in evinde toplantıya çağırılmış, bu toplantıda kendisine Vasıf Bey, Kemalettin Sami Bey, Galatalı Şevket Bey, Albay Seyfi (Düzgören) Bey ve İsmet (İnönü) Bey eşlik etmişlerdir. Fuad Bey'e, Batı Trakya'yı işgal eden Yunan birliklerine karşı bir mücadeleyi organize etmesi emri verilmiş, daha sonra da kendisine İsmet Bey vasıtasıyla, Harp Dairesi'nin bu amaçla oluşturduğu fondan 4000 Lira iletilmiştir²³. Bu olay hem İttihatçı yeraltı grupları ile Harp Dairesi arasındaki yakın ilgiyi göstermesi, hem de Mustafa Paşa'nın en yakın Millî Mücadele arkadaşı İsmet Paşa'nın gizli İttihatçı gruplarla temasını göstermesi açısından son derece önemlidir. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele hareketinin idarî kadrosunda gördüğümüz pek çok arkadaşı da, İttihatçıdır. Hattâ bunların bir kısmı İttihatçı olmaları ve tehcir suçlusu olarak görülmeleri sebebiyle, İtilâf Devletleri'nin baskısı üzerine Bâb-ı Âli tarafından aranmaktadır. Meselâ, Erzurum'a Atatürk'ten önce gelen ve derhal O'nun hizmetine giren eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit Kansu, Makedonya dağlarında çeteler kovalamış eski bir İttihatçıdır. Ruslar Bitlis'ten çekilince Talât Paşa onu, Siirt, Muş ve Genç mutasarrıflıklarını kaplayan Bitlis'e vali olarak atamıştır. Bâb-ı Âli, kendisini Ermeni tehciri yüzünden aramaktadır. Mazhar Müfit Bey'in yanısıra, Rauf Bey ile birlikte Anadolu'ya geçen, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katılan İbrahim Süreyya Yiğit de, İttihatçılığı yüzünden İzmit Mutasarrıflığı'ndan atılmış bir şahıstır. Heyet-i Temsiliye üyesi Hakkı Behiç Bey ve Hüsrev Sami Bey de, aynı şekilde İstanbul Hükûmeti'nin gözünden düşmüş birer İttihatçıdır. Bu örnekleri artırabilmek mümkündür. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın yakın Millî Mücadele arkadaşları olan ve millî hareketin başarıya ulaştırılmasında büyük hizmetler veren Ali Fuad Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf Bey gibi şahsiyetler de, teşkilâtın içerisinde aktif olarak yer almamış olsalar da, birer İttihatçıdır. Şu halde Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele hareketinin plânla-

²³ Tefvik Bıyıkhoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, Ankara, (T.T.K., C, I), 1955, s. 185; "İlk Türk Komitacı Fuad Balkan'ın Hatıraları, *Yakın Tarihimiz Dergisi*, C. II, s. 296.

rını yaparken, büyük ölçüde İttihatçıların desteğine güvenerek işe giriştiğini söyleyebilmemiz mümkündür.

Oysa, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıktığı andan itibaren yaptığı icraata baktığımızda, O'nun bariz bir şekilde İttihatçılardan uzaklaşma politikası takip etmek mecburiyetinde olduğunu görürüz. Daha önce de belirtildiği üzere İttihat ve Terakki Fırkası. I. nci Dünya Harbi sonrasında, memleketi felâkete sürüklemek ve mahvına sebep olmak gibi ağır bir suçla cezalandırılmış, memleketin her tarafında İttihatçılara karşı umûmi bir nefret havası estirilmiştir. Hattâ, İttihatçı olmaları dolayısıyla Batı Anadolu'da subay kadro, düşmanlık açısından Yunanlılarla aynı kefedeydi tartışılmıştır²⁴. Kamuoyunun o günlerde İttihatçılara karşı takındığı bu katı tavrı çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele aleyhinde kamuoyu oluşmasının önüne geçmek için, ister istemez İttihatçılarla hiçbir ilişkisi olmadığını belirtmeğe özen göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'yı, İttihatçılarla hiçbir ilişkisi olmadığını her fırsatta açıklamaya mecbur kılan ikinci sebep de, İstanbul Hükûmeti'nin. Millî Mücadele hareketini engellemek için, bu hareketi bir İttihatçı dalaveresi olarak kamuoyuna göstermek hususundaki gayretleridir. İtilâf Devletleri'nin bakışıyla Mustafa Kemal'i İstanbul'a çekebilmek ve millî hareketi engellemek amacıyla her yolu deneyen İstanbul Hükûmeti, kamuoyunun İttihat ve Terakki Fırkası hakkındaki kesin tavrını bildiği için, başlangıçtan itibaren millî hareketi, bir İttihatçı teşebbüsü olarak kamuoyuna yansıtma politikasını izlemiştir. Vahidettin 6 Nisan 1922'de İngiltere Yüksek Komiseri'ne, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının faaliyetleri hakkındaki görüşlerini bildiren raporunda, "Ankara'daki askerî ihtilâl örgütü, eski İttihat ve Terakki'nin yeniden ortaya çıkışından başka birşey değildir. Kendisini milliyetçilik maskesi altında gizlemektedir. Böylece Yunan istilâsının yarattığı duyguları sömürerek, halkı kandırmayı başarmıştır. Gerçekte halkın % 90'ı Ankara çetesine içinden karşıdır. Fakat halk, hiçbirşeyden gerilemeyen ve herşeyi elinde toplayan adamların baskı metotları altında tutulmaktadır. Bu adamların tutkusu, egemenliklerini İstanbul'a taşımaktır"²⁵ demektedir. Vahidettin, 7 Ağustos

24 M. Şefik Aker, İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali, İstanbul (Askerî Matbaa), 1937, s. 108. Ayrıca, o günlerde Türk kamuoyundaki İttihatçı düşmanlığı için bak. Aker, a.g.e., s. 59, 60; Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi, İzmir, (İhsan Gümüşayak Matbaası), 1955, s. 172; Celâl Bayar, Ben de Yazdım, (Millî Mücadeleye Giriş), İstanbul, (Baha Matbaası, C. IV), 1968, s. 1910.

25 Jaeschke, a.g.e., s. 272.

1922'de de, İngiliz Yüksek Komiseri'ne, "Millîci liderler bir hükûmet değildir, bir siyancılar ve ihtilâlciler topluluğudur. Onlar, İttihat ve Terakki'nin canlandırıcılarıdır. Masum halkın vatanseverliğini ve iyi niyetini sömürdüler. İnanç ve politikaları bakımından onlar Bolşevikten başka birşey değildirlen"²⁶ demektir.

Yabancılar da, millî harekette İttihatçı parmağı olduğu tezini benimsemiş görünmektedirler. 24 Ocak 1919 tarihli "Le Temps de şöyle denilmektedir:

"Fırkanın pek çok üyesi, arkadaşlarını güçlendirmek ve nihayet çeteleri organize etmek amacıyla taşraya gittiler .

Yine ayrı gazetenin, 5 Şubat 1919 tarihli nüshasında da, "İttihat ve Terakkicilerin faaliyetleri, Jön Türklerin bıraktıkları teşhis edilen askerleri ve silâhlarıyla, muazzam bir çete hareketinin gizlice organize edildiği Anadolu'da sürmektedir" haberi yer almaktadır.

"The Times" da, 28 Ocak, 1 Şubat, 10 Şubat ve 11 Mart 1919 tarihli nüshalarında Anadolu'da İttihatçı mukavemetinin sürmekte olduğu haberini vermekte ve 14 Nisan 1919 tarihli nüshasında, "Anadolu'nun iç kesimlerinde büyük bir huzursuzluk mevcuttur. Burada hâlâ İttihatçıların partizanı olan subayları azledemeyen hükûmet, nümayişlere de engel olamamaktadır" denilmektedir.

İtilâf Devletleri ve İstanbul Hükûmeti'nin, millî hareketin bir İttihatçı teşebbüsü olduğu nazariyesini kamuoyuna yansıtarak, millî hareketi baltalamaya çalışma faaliyetinde kısmen de olsa başarılı olduğunu görebilmek mümkündür. Nitekim Ali Fuad Paşa, "İtilâfçı gazetelerin, İttihatçı liderlere ateş püskürdükleri, onları en haksız bir şekilde itham ettikleri, akla hayale gelmeyecek yalanlar uydurdukları sıralarda idi. Bir kısım münevverler dahil halk, İttihatçılardan hoşnut değildi. Birinci Cihan Harbi'nin bütün mes'uliyetini onlara yükleyorlardı. Damat Ferit Paşa bu hoşnutsuzluklardan istifadeyi düşünmüş, millî mukavemeti baltalamak ve kongreleri işgal etmek için faaliyete geçmişti. Hükûmeti tutan İstanbul gazeteleri, Enver Paşa'nın Erzurum'a geldiğini yazmışlar, ajanslar da bunu dört bir tarafa yaymışlardı"²⁷ demektir. İstanbul Hükûmeti'nin izniyle gazetelerde yer alan böyle bir haberin, İttihatçılardan zaten nefret eden kamuoyu üzerinde olumsuz tesir yapacağı ve millî harekette İttihatçı parmağı

26 Jaeschke, a.g.e., s. 274.

27 Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 138-139.

olduğu tezini kuvvetlendireceği kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın da sessiz kalabilmesi mümkün değildir.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele başlangıcında, büyük bir ihtimalle Almanya'ya yakınlığı dolayısıyla, İttihat ve Terakki'ye düşman gözükmüş, İngiliz taraftarı bir politika izlemek gereğini de duymuş olabilir. Çünkü, Millî Mücadele başlangıcında O'nun en çok önem verdiği hususlardan biri de, İtilâf Devletleri'ne karşı kesin bir tayır almaktan çekinilmesidir²⁸. Mustafa Kemal Paşa böylece, iki yönlü bir fayda elde etmeyi düşünmüş de olabilir. Çünkü, İttihatçı olmadığını ve İttihatçılarla hiçbir ilişkisi olmadığını belirterek, hem kamuoyunu millî dâvâya kazanabilecek, hem de özellikle mütâreke hükümlerini tatbikle görevli olan İngilizlere karşı münasebetlerini daha yumuşak bir düzeyde tutabilecektir. İşte Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerle hareket ederek, Millî Mücadele hareketinin sekteye uğratılmaması için, İstanbul Hükûmetine her fırsatta İttihatçı olmadığını, belirtmeye özen göstermiştir.

Paşa'nın bütün gayretlerine rağmen, Erzurum Kongresi'nin ilk günü kürsüye çıkan Raif Efendi, İttihatçı olduğu gerekçesiyle kürsüden indirilmiş, kongre üyeleri tarafından İttihatçılara ağır hakaretlerde bulunulmuştur. Kongre sonrasında Karakol Cemiyeti ileri gelenlerinin gizli faaliyetlerinin Mustafa Kemal Paşa tarafından öğrenilmesi²⁹, O'nu, millî dâvâya zarar getireceğine inandığı bu art niyetli

28 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, (M.E.B. Basımevi, C. I, 1919-1920, 14. Basım), 1982, s. 11.

29 Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi sona erdikten sonra, Sivas'a geçerek, orada Karakol Cemiyeti'nin ünlü isimlerinden Kara Vasıf Bey ile görüşmüştür. Karakol Cemiyeti'nin, Teşkilât-ı Umûmiye Nizamnâmesi ve Karakol Cemiyeti vezaif-i Umûmiye Talimatnâmesi adlı matbû bir takım evrakı bütün orduya, kumanda, zabıt herkese dağıttığını haber alan Mustafa Kemal Paşa, "Herkesi idam ile tehdit ederek, meçhul bir merkeze, meçhul bir başkumandana, meçhul bir takım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak çok haternak idi. Filhakika derhal bütün ordu mensuplarında yekdiğerine karşı bir adem-i emniyet ve tevahhuş başladı. Meselâ, herhangi bir kolordu kumandanının; benim kumanda etmekte olduğum kolordumun, acaba mektum ve hafi kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba ne vakit ve nasıl kumandaya vaziyet edecek? ve acaba bana ne muamele yapacak? gibi bi-hakkın bir takım tevehhümata kapılması müstebat değildir" demektedir. Mustafa Kemal Paşa devamla, Kara Vasıf Bey'e, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkân-ı harbiyenin kimler olduğunu sorduğunda, "... hepsi siz ve arkadaşlarınızdır" cevabını aldığını belirtmekte, fakat kendisine böyle bir tertip ve teşkilât bahsedilmemiş olduğu için, bu cevabın aslâ makul ve mantıklı olamayacağını ifade etmektedir. Nutuk, C. I, s. 72-74; Hüsamettin Ertürk de, Mustafa Kemal Paşa ile Kara Vasıf Bey arasında geçen konuşmalara ilişkin şu bilgileri vermektedir: "Paşa, Vasıf Vey'e

İttihatçılara karşı, daha temkinli davranmaya sevk etmiştir. Buna mukabil Paşa, milli dâvâya yürekten inanmış, memleketin bir an önce bağımsızlığına kavuşturulmasından başka bir amaç taşımayan İttihat ve Terakki men'şei şahsiyetlerle çalışmalarını şüphesiz devam ettirecektir.

Sivas Kongresi sırasında da, millî hareketin İttihatçılıkla bir alâkası olmadığına dair yemin edilmesi meselesi, kongreyi üç gün uğraştırmıştır³⁰. Çünkü İstanbul Hükûmeti ve İşgâl Kuvvetleri'nin yanısıra, İstanbul'daki Millî Mücadele alayhtarı basın da, millî hareketin bir İttihatçı teşebbüsü olduğu yolundaki menfî propogandayı desteklemiştir. Bilhassa Ali Kemal, "Peyam" gazetesinde bu fikri şiddetle savunduğu gibi, "Sabah, Alemdâr, Serbestî, Aydede" vb. gazeteler de, onu izlemişlerdir. Bu sebeple bir kısım kongre âzâsı haklı olarak, Sivas Kongresi'nin hiçbir siyasî fırkaya dayanmadığının, sırf vatanseverlik gayesi ile toplandığının ve Türk vatanının kurtarılmasından başka bir amacı olmadığını yeminle teyid edilmesi lüzûmu üzerinde durmuşlardır. Kongrede, İttihatçı olmadıklarına ve kongrenin İttihat ve Terakki ile hiç bir ilişkisi bulunmadığına dair yemin ettirilmesi hususu üzerinde ehemmiyetle duran âzâların, Hürriyet ve İtilâfçı da olmadıkları göze çarpmaktadır. İttihatçılık ve yemin bahsi üzerinde en çok duran Denizli delegesi Küçük Ağazade Necip Ali Bey, konuşmasında "Biz ne İttihatçı, ne İtilâfçıyız. Ne şu, ne öteki fırkanın elemanlarıyız. Böyle dahi olsak bu sekafta yalnız vatani kurtarma gayreti millîyesi ile hemfikir olarak toplanmış insanlarız. Vatan kurtuluncaya kadar her türlü partililik fikrinden ve telâkkisinden uzak ve birbirimize omuz vermiş olarak, yalnız istihlâsı memleket ve millet için çalışacağız ve bütün vatandaşları aralarındaki her türlü siyasî

— Kuzum, Vasıf demişti, bu gizli mücahidler kimlerdir ve nerededirler? Bahusus bütün gizli teşekküllerin başkumandanı kimdir?

— Miralây Kara Vasıf Bey, bütün bu gizli teşekkülleri anlatmağa başlayacağı sırada, Mustafa Kemal Paşa ona vakit bırakmadan devam etmişti:

— Sizlerin maksadı mülga İttihat ve Terakkiyi yeniden ihya etmektir. Bu suretle iktidarı yeniden ele geçirmek istiyorsunuz. Bunların farkındayım. Gizli başkumandanınız da Enver Paşa'dır. O zaman Erkân-ı Harp Miralâyı Kara Vasıf;

— Hayır Paşam yanılıyorsunuz. Bizim başkumandanımız sizsiniz...

— Ben Mondros Mütârekesi üzerine İstanbul'a gelince kurulmuş olan bu Karakol Teşkilâtının hedefini çok iyi öğrendim. Galip devletlerin nazarından İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini gizlemek için bulduğunuz usul budur. Yeniden iktidara gelmek, aklımızca yeniden gelişi güzle memleketi maceraya sürüklemek istiyorsunuz. Hepinizin hâlâ Rusya'da olan başkumandan vekili Enver Paşa ile irtibatınız devam ediyor" Ertürk, a.g.e., s. 344-345.

30 Nutuk, C. I, s. 88.

ihtilâfı durdurarak, yalnız bu büyük ve millî gaye üzerinde hedef istikametinde buluşturup, birleştireceğiz” demektir³¹. Üyelerin çoğunluğunun da bu konuşmayı destekledikleri görülmektedir. Sivas Kongresi bu hususta yapılan çalışmalardan sonra, bir yemin formülü hazırlayarak, oybirliği ile kabul etmiştir. Bu formül aynen şöyledir:

“Saadet ve selâmeti vatan ve milletten başka hiç bir maksadı şahsî takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut fruku siyasiyeden hiçbirinin emeli siyasiyesine hâdim olmayacağıma vallahi, billâhi”³².

Bu formülün kabulü ve âzâların yemininden sonra kongrede huzur sağlanmıştır. Mazhar Müfit Kansu, “Bu formülün kabulü ve âzânın yemini muhakkak ki, kongreye bir rahatlık ve huzur sağladı. Çünkü, kongreye gelen murahhaslar arasında çeşitli partilere mensûp olanlar vardı ve bunlar maksat yolunda bu yeminle vuzuh ve emniyete kavuşmuş olarak kendilerini tatmin edilmiş görüyor ve mesailerinin istikametini

— Yalnız vatan için...

Diye, târif edebiliyorlardı. Bu bakımdan yemin, hem kongre delegelerini bir istikamette ve bir fikirde derlemek, hem de hariçdeki propoganda ve telkinleri önlemek yolunda faydalı ve tatminkâr olmuştu” demektir³³.

Mazhar Müfit Bey³⁴ haricindeki diğer kongre âzâlarının, yemine tam kadro halinde iştirak ettikleri görülmektedir.

31 Kansu, a.g.e., C. I, s. 218-219.

32 Kansu, a.g.e., C. I, s. 219.

33 Kansu, a.g.e., C. I, s. 219.

34 Sivas Kongresi sırasında İttihatçı olmadığına dair yemin etmeyen tek üye olan Mazhar Müfit Bey, kendisini şu açıdan mâzur gördüğünü ifade etmektedir: “Ben şahsen bu yeminin: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ihyasına çalışmayacağıma dair olan fıkrasına muarızdım.. Çünkü vaktinde İttihat ve Terakkiye ve her fırsatta, her sahada onun menfaatine çalışacağıma yemin etmiştim. Bu andımdan nakûl etmeye sebep görmüyor,

— Halihazır vaziyet ve bu vaziyetin icaplarını kavriyorum. Elbette ki, mesaimizin hedefi, memleketi, milleti kurtarmak ve vatani tam istiklâline kavuşturmak olacaktır. Böyle bir gaye uğrunda savaşırken, İttihat ve Terakki’yi ihya gayretini ayrıca sarfetmeyeceğimiz tabiidir. Bu anlayış ve takdir içinde bulunurken ayrıca bir tavzih yapmağa ve yemin etmeğe ne lüzûm var? Diyordum. Bu fikir ve mütâleamda da gerçekten musir ve sabittim. Bunun içindir ki, arkadaşlarımın:

— Nihayet bu bir formaliteden ibarettir. Sürüden ayrılmak doğru olmaz,

Diyen ısrarlı tavsiyelerine rağmen, yemin etmemiştim ve kongrede bu hareketim tek istisnayı teşkil etmişti”. Kansu, a.g.e., C. I, s. 219-220.

Balıkesir Kongresi'nde de, üyelerin hiç bir siyasî fırka ile ilişkileri olmadığı hususunda kararlı oldukları, hattâ bunu alınan bir kararla³⁵, kamuoyuna gösterdikleri dikkati çekmektedir. Kamuoyunun artık memleketi bu hale getiren siyasî çekişmelerden nefret ettiği, vatanın kurtarılmasından başka bir gaye taşımadığı görülmektedir. Bu şartlar altında Mustafa Kemal Paşa'nın, millî hareketi İttihatçılık olarak yorumlayan ve kamuoyuna benimsetmeye çalışan Damat Ferit Paşa kabinesine karşı mücadelesini artırması gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Ferit Paşa kabinesine karşı mücadelesini sürdürürken, hep karşı silâhla mukabelede bulunmuş, millî hareketin İttihat ve Terakki ile hiç bir ilişkisi olmadığı tezini ısrarla savunmuş ve kamuoyuna İstanbul Hükûmeti tarafından yerleştirilmiş olan bu imajı, her türlü yolu deneyerek, silmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 14.9.1919'da, Padişah'a gönderdiği telgrafta, Ferit Paşa'nın millî hareketi İttihatçılık şeklinde göstererek, Anadolu'ya ecnebî müdahalesini dâvet ettiğini bildirmekte ve şikâyetinde bulunmaktadır³⁶. Mustafa Kemal Paşa, 2.10.1919'da İstanbul Şehremaneti'ne gönderdiği telgrafta da, "Ferit Paşa, düşmanlarımızın bile takdir ettikleri harekât-ı milliyemizi ihtirasatı şahsiye ve İttihatçı tahrikatı addedip tenkilini emretmekle, hem millete, hem padişaha karşı alenen ve doğrudan doğruya muarız ve hattâ muhasım vaziyeti almıştır" demektir³⁷.

Mustafa Kemal Paşa, Ferit Paşa kabinesinin milliyetçilere karşı takip ettiği bu hareket tarzına karşı, gerek Padişah'a, gerek kamuoyuna millî hareketin İttihatçılıkla hiç bir ilişkisi olmadığı tezini ısrarla savunmuş ve Ferit Paşa kabinesinin düşürülmesiyle de büyük ölçüde amacına ulaşmıştır. Fakat, Ferit Paşa kabinesinin Türk kamuoyunda yaratmaya çalıştığı bu imajın silinmesi de son derece zordur. Nitekim, Ali Rıza Paşa kabinesinin iktidara gelmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa tarafından bâzı sorulara muhatap tutulmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu sorulara cevap vermek amacıyla 9.10.1919'da Harbiye Nâzırı'na gönderdiği telgrafta, Ferit Paşa

35 Madde 3: Teşekkül eden kongremiz hiçbir Fırka-i Siyasiye ile alâkadar olmamakla beraber çetecilikten nefret ve teşkilât-ı muntazam dahilinde Yunanlıları Anadolu'dan tardıtmeye azmetmiştir.

Madde 4: Kongrenin maksat ve gâyesi, istihlâsı vatandır. Her ne suretle olursa olsun siyasetle işigâli nefretle reddeder. Hacim Muhittin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvay-ı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara, (T.İ.T.E. Yayını), 1967, s. 112.

36 Nutuk, C. III, Ves. No: 97-a, s. 998 vd.

37 Nutuk, C. III, Ves. No: 97-b, s. 1000 vd.

kabinesinin vatan ve milletin kurtuluşuna ilişkin her türlü hareketi İttihatçılık olarak saymayı meslek edinmiş olduğunu belirtmiş, millî hareketin İttihatçılıkla hiç bir ilişkisi olmadığını bir defa daha açıklamıştır. Hattâ paşa, bu hususun Sivas Kongresi'nin ilk celsesinde yemin ile teyid edildiğini de belirtmiş ve şöyle demiştir:

“Biz anasır-ı gayri müslime ile İtilâf Hükûmatının makasıdı siyasiye tahtında gördükleri alelitrak İttihatçılık düşmanlığını esas itibarile doğru görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiatı idaresi ve suistimalleri ile memleketi harabeye sürükleyenlerden ibaret bir hizbi kalil var ki, işte asıl millet ve bizim nazarımızda mütteham olanlar bunlardır. Yoksa İttihal ve Terakki mensubinden olup muhafaza-i bî tarafî etmiş, fenalığa âlet olmamış eshabı namusun bu suretle suizan altında kalması ve bilhassa her millette olduğu gibi nikûbedi lüzûmlu derecede temyiz edemeyen alelumûm avam kısmının duçarî töhmet olmasını doğru görmedikten başka, memleketin asâyîş ve imtizamı dahilisini ve atisi itibarile de tehlike addeyiyoruz”³⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî harekette İttihatçı rolünü kesinlikle red etmesine rağmen, bu telgrafında millî dâvâ uğrunda namusu ile çalışan İttihatçılara karşı, esnek bir tutum izlediği dikkati çekmektedir. Bu telgrafa göre, O'nun en büyük sıkıntısı, millî dâvâya zarar veren, gizli faaliyetlerde bulunan İttihatçılardır. Mustafa Kemal, İttihatçılık ve Millî Mücadele hususunda, kamuoyunu daha fazla aydınlatma gereğini duymuş olacak ki, 13.10.1919 da, “Tasvir-i Efkâr” gazetesi muhabiri Velid Bey vasıtasıyla, kamuoyuna bu hususta haber yansıtmıştır. Mustafa Kemal bu görüşme sırasında, “İttihatçıların Kuvay-ı Millîye üzerine tesir etmesi kabil midir?” şeklindeki soruyu, “Kuvay-ı Millîyemizin hâkimi müessisi; ancak millet ve makasıdı âliye-i millîyedir. Başka hiçbir fert veya cemaat müessir olamaz” şeklinde cevaplandırmıştır³⁹. Paşa, 14.10.1919'da da, “Yenigün” gazetesinin Sivas özel muhabiri ile bir görüşme yapmıştır. Mustafa Kemal bu mülâkat sırasında kendisine sorulan “Millî teşkilâtın İttihatçı kışkırtmalarına dayandığına dair bir rivayet var. Bu husustaki düşünceniz nedir?” şeklindeki soruyu da şöyle cevaplandırmıştır:

“Temel amaç ve maksadımız vatan ve milleti kurtarmak olduğuna göre, karşımızda iki düşman zümre bulunması pek tabii idi. Bunların biri umûmun menfaatlerini şahsî menfaatler'ne feda eden sabık

38 T.B.M.M.Zabıt Ceridesi, C. 1., s. 20.

39 Nutuk, C. 11., Ves. No: 144., s. 1085 vd.

hükümet, ikincisi de çöküşümüzü bekleyen bir takım iç düşmanlarımızdır. Bunlar cihan nazarında millî hareketleri kirletmek ve kendilerini kurtarmak için zaman icabı kuvvetli bir silâha malikti. Bu silâh da, İttihatçılık iftirası idi. Fakat gerek millî işlerdeki davranışlarımız ve gerekse hükümetin değişmesinde gösterdiğimiz tarafsızlık, dünya umûmi efkârı karşısında, sefil ihtiraslardan ne kadar uzak kaldığımızı isbat etti. Bize İttihatçı diyenler unutuyorlar ki, millî hareketler bütün millet tarafından yapılmaktadır. Eğer, işin içinde İttihatçılık olmak lâzım gelse, bütün millet İttihatçılıkla suçlanmış olur. Fazla olarak gerek şimdiye kadar yayınladığımız beyannâmelerle, gerekse umûmi kongrede kabul edilen yemin suretiyle, hiçbir partiye bağlı olmadığımızı ve İttihatçılıkla ilgimiz bulunmadığımızı kâinata ilân ettik. Fakat, Ferid Paşa hükümeti yalnız millete değil, Tan gazetesi muhabirine de, Anadolu hareketinin İttihatçı tahriklerinden doğduğunu söyledi. Hatta son zamanlarda Bolşevikliği de aleyhimizde bir silâh gibi kullanmak isteyen Ferid Paşa, Trabzon ve Samsun'dan Anadolu'ya akın akın Bolşevikler geldiğini de, vilâyetlere resmî telgraflarla tebliğ ederek ilân etmek garabetinde bulunmuştur"⁴⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün bu çabalarına rağmen, hâlâ millî hareketin bir İttihatçı teşebbüsü olduğu kanaatinin, o günlerde Anadolu'da hakim olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle İttihad ve Terakki'den ağzı yanan halk, millî teşkilâtın başında bulunanları da, aynı fırkaya mensup olarak kabul etmektedir. 23.9.1919'da Trabzon'dan, 15. nci Kolordu Kumandanlığı'na hitaben bir telgraf gönderen Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey, özellikle eski idareden ve onun yöneticilerinden memnun olmayanların, bu son harıkâtı İttihad ve Terakki manevrasına haml ettiklerini, bildirmektedir⁴¹. Canik mutasarrıfı Hamit Bey de, Fatsa'dan 17.10.1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği şifre telgrafta, "Millet beımutad uykudadır. Biraz gözü açık olan ekseriyeti hırsız memurlarla, dâvâ vekilleri vesaire nezdinde bu mesele İttihatçı manevrası telâkki olunmuştur" demektedir⁴².

22 Ekim 1919'da gerçekleştirilen Amasya Mülâkatı'nın yine en önemli meselelerinden birini İttihatçılık teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu görüşme sırasında da, İttihatçılıkla bir ilişkileri olmadığını belirtmiş ve bu husus mülâkatın ilk maddesi olarak belirlenmiş-

40 *T.T.D.*, C. 1., Sayı 3, s. 95.

41 Atase, Türk İstiklâl Harbi Arşivi, K1: 322, Dos. No: 57-A-3, Fih: 56.

42 Atase, Atatürk Özel Arşivi, K1: 11, Dos. No: 1335/27-1-A, Fih: 1/14.

tir⁴³. Mustafa Kemal Paşa, Amasya Mülakatı'ndan sonra, 24/25 Ekim 1919'da, Ruşen Eşref ile yaptığı bir konuşmada bu hususu yine gündeme getirmiş ve şöyle demiştir:

“Yeniden canlandırılıp, diriltilmesinden sakınılan şey, İttihat ve Terakki partisidir. Bir kere kongreye katılan üyelerin her biri kesin olarak böyle bir teşebbüste bulunmayacaklarına dair yemin etmiştir. Yemin kutsal bir güvenlik demektir. Öte yandan İttihat ve Terakki tuttuğu siyaset bakımından da iflas etmiştir. O partiye bağlı olan kimseler iktidar mevkiinde iken milletimizin ihtiyacına, mizacına uymayan istilâcı bir politika takip ettiler. Kendi toprağı gayret ve çalışmaya muhtaç iken, bu milletin gözlerini başka noktalara yöneltmeğe çalışan, bir siyaset tabîî bir siyaset değildir. Bundan dolayıdır ki, iflasa mahkumdu”⁴⁴.

İlk T.B.M.M. de, dünya kamuoyunu bulandırmamak için, İttihatçıların biraraya toplandığı intibaağını uyandırmamaya özen göstermiştir. Fakat bütün bu çabalara rağmen, işgal kuvvetleri ve İstanbul Hükûmeti ellerine geçirdikleri bu büyük kozu, Millî Mücadelecilere karşı kullanmaktan hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Şurası da unutulmamalıdır ki, o günlerde asker-sivil bütün aydınlar bu cemiyetin üyesidirler. Özellikle Birinci Dünya Harbi öncesinde, cemiyetin son derece de güçlü bir taraftar kitlesi mevcuttur. Yani, İttihat ve Terakki o dönemde, Türk Milleti'nin bünyesine nüfuz etmiş bir teşkilât durumundadır. Millî Mücadele hareketinin de temelini asker-sivil aydınıyla, köylüsüyle bütün Türk Milleti teşkil ettiğine göre, Türk Milleti'nin bünyesine böylesine nüfuz etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Millî Mücadele mefhumlarının birbirinden ayırılması elbette ki, mümkün olamayacaktır. Mustafa Kemal Paşa da bunun bilincindedir. Yani Millî Mücadelede İttihatçı rolünün tabîîiyatıyla farkındadır. O'nun bütün mücadelesi, millî hareketi baltalamak ve eski İttihatçı liderlerin kontrolü altında Millî Mücadele hareketini sürdürmek, İttihatçılığı ihya etmek gayesi güden teşkilât mensuplarına karşıdır.

43 Madde: 1- İttihatçılığın, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması, hattâ bazı belirtilerin görülmesi siyasî açıdan çok zararlıdır. Çünkü bütün İtilâf devletleri ile müslüman olmayan uyruk, bu görüş ve bu düşünceye karşıdır ve bunun vatan için felâkete yol açacağını ve Sulh Konferansına kötü etki yapacağını İtilâf Devletleri temsilcileri dilbirliği ile belirtmektedirler. Çevre ve zaman kötü yorumlanmaya ve kötü anlaşılmaya çok elverişli olduğundan en ufak bir hareket ve durumdan bile kaçınmak gerektir. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı, 3., s. 12.

44 Y.T.D., C. 1. Sayı, 4., s. 127